

Fišer, Zbyněk

**[Zand, Gertrude. Totaler Realismus und peinliche Poesie: tschechische
Untergrund-Literatur 1948-1953]**

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. V, Řada
literárněvědná bohemistická. 1999, vol. 48, iss. V2, pp. 96-98*

ISBN 80-210-2347-3

ISSN 1213-2144

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/104768>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V druhé kapitole se Götz věnuje autostylizaci. Dokládá rozbořením literárních i neliterárních textů Hrabalovo úsilí vytvořit ze sebe „postavu prokletého básníka“, autora na okraji společnosti. Podobnou stylizaci dokládá Götz i u postav pábítelů Pepina a Haňti. Za hlavní prostředky poetizace textu dále opět stanovuje postup opakování a jeho tematizaci, motiv řádu, rituálu a využití kontrastu. Stylizace a mytizace uplývajícího světa v opakovaných vyprávěních a ritualizovaných dějích má být prostředkem, kterým postavy (pábítelé stejně jako autorský vypravěč) rozrušují hranice příliš pevné reality (s. 111). Proto prý jsou často v centru povídek lidé z okraje společnosti, protože umějí vnímat a traktovat všední den jako estetizovanou skutečnost (s. 113).

V třetí kapitole se Götz věnuje periodizaci Hrabalova díla a jeho uměleckému vývoji. Ukazuje, že paradoxně umělecky nejvyzrálejší texty vznikaly v obdobích, kdy Hrabal nepočítal s možností jejich blízké publikace. Dokládá to srovnáním různých verzí textů (manuskripty, typoskripty, samizdaty a cenzurovaná vydání).

Celkově je Götzova práce dokladem minuciózních analýz, je však poměrně málo přehledná (mj. např. místo titulů užívá zkratky českých titulů), předměty zkoumání se vynořují v textu jako by svévolně, neuspořádaně a výsledná fakta působí jako náhodné objevy již známého, zřejmého, či dokonce chtěného. Jako by po první kapitole, kde jsou stanoveny základní teze estetického postupu Bohumila Hrabala — opakování, zmnožování, stylizace — další text jen sloužil jejich doložení a potvrzení. Alexander Götz zatím stojí uvnitř Hrabalova díla jako dobrý analytik a zkušný čtenář. Lze doufat, že se v budoucnu stane i dobrým a ještě lepším interpretem.

Zbyněk Fišer

Gertraude Zand: Totaler Realismus und Peinliche Poesie. Tschechische Untergrund-Literatur 1948–1953. Peter Lang, Frankfurt am Main u. a. 1998. 229 stran.

Ve své knize s titulem *Totalní realismus a trapná poezie: česká podzemní literatura 1948-1953*, původně disertační práci, se Gertraude Zandová věnuje dosud nepřilíhš podrobně prozkoumané literární tvorbě autorů neoficiální, strojopisné Edice Půlnoc a odkrývá význam poetiky těchto autorů pro soudobou i následnou tvorbu.

G. Zandová soustředí svoji hlavní pozornost na období časově vymezené komunistickým pučem a smrtí Stalina a Gottwalda. Z autorů stojících tehdy světonázorově v opozici k vládnoucí politice si vybírá skupinu neoficiálně publikujících mladých umělců, jejichž pojitkem se tehdy stává nejen podobné sociální postavení, nýbrž, jak autorka minuciózními interpretacemi a hledáním souvislostí dokládá, i blízké či shodné estetické pojetí tvorby. K volnému seskupení básníků a prozaiků v čele s Egonem Bondym a Ivo Vodseďálkem patřili též výtvarníci. Autorka se pokouší nalézt jak spojitosti mezi autory publikujícími v Edici Půlnoc, tak jejich vazby k existujícím kulturním proudům a tradicím v české i evropské literatuře. Je to o to těžší, že v daném časovém období byly kontakty s moderními evropskými proudy (např. s existencialismem) i oficiální zájem o meziválečnou avantgardu u nás omezené, činnost uměleckých skupin po Únoru zakázána a především publikace textů tohoto autorského okruhu v době stalinismu zhora nemožná. Prostor dobové recepce omezený de facto jen na skupinu samu a její nejbližší přátele je proto třeba vnímat v dobovém kontextu tehdy vznikající literatury, a to vzhledem k jejímu charakteru především té literatury, která na své oficiální publikování často čekala i několik desetiletí. Badatelské úsilí G. Zandové (jakož i jiných autorů, kteří se fenoménem neoficiální literatury 50. let zabývají — Machovec, Pilař, Götz ad.) je tedy možno zodpovědně naplňovat až nyní v 90. letech, kdy je většina textů postupně publikována tiskem. Autorka ke své práci předznamenává: „Literárněhistorická práce s touto problematikou je možná tehdy, když dějiny recepce chápeme jako část dějin textu, které počínají jeho napsáním. Také jeho šuplíková existence je výmluvná součást dějin textu, které současně můžeme chápat jako recepci v negaci“ (s. 15).

Ve své monografii se G. Zandová nejdříve zabývá popisem kulturní a společenské situace na přelomu 40. a 50. let a přehledně líčí postavení neoficiálních autorů u nás. Zatímco autoři starší, již dříve publikující, pocítovali režimní represe p. r. 1948 velice těžce, mladá autorská generace vstupovala od začátku do izolace od oficiálního literárního provozu, trhu, čtenářů i kritiky. Tato

izolace působila i na samo psaní, např. sníženou komunikativností, zvýšenou sebestředností, ignorancí módních trendů. Neoficiální publikování ve strojopisných edicích, ve srovnání se 70. a 80. lety v letech padesátých ojedinělé (autorka vyjmenovává pět edic), mělo ovšem (vedle historické hodnoty: uchování děl) především význam pro autory a dílo samotné: publikováním v edici byli autoři přinuceni dovést rukopis do definitivní, publikovatelné podoby.

G. Zandová se dále zabývá tematickými a formálními tendencemi a funkcemi neoficiální literatury. Příklonem k subjektivnímu a individuálnímu tematizují autoři především soukromý život, erotiku, existenciální otázky člověka; téměř bezvýhradně píší v ich-formě. Pro toto období je zřetelná opozice „já a oni“ (na rozdíl od opozice „my a oni“ v 70. a 80. letech). Pro průzkum a posuzování literární tvorby padesátých let (a totalitářských systémů vůbec) zdůrazňuje G. Zandová požadavek neoddělovat autora a jeho dílo: „čím více jsou omezeny jeho možnosti vyjádření v životě, tím důležitější se stává literatura jakožto pole pro expresi, psaní jakožto zachování existence“ (s. 58). Vedle této expresivní funkce neoficiální literatury, pro kteroužto funkci užívá Zandová Lopatkovu označení „záznam existence“, je významná i funkce „svědectví“ ve smyslu záznamu individuální a společenské pravdy o světě. Obě funkce nalézá autorka i v textech autorů Edice Půlnoc. S rozбором této tvorby souvisí i objasnění vztahu autorů Půlnoci k surrealismu a doklad aplikace surrealistických postupů v tvorbě E. Bondyho, I. Vodseďálka a dalších. Čtení o sborníku *Židovská jména* (1949) se tu stává až napínavým příběhem.

Obsahem dalších kapitol jsou zevrubné informace o založení Edice Půlnoc na přelomu let 1950/1951, o problémech spojených s datací titulů a s rekonstrukcí textů (44 děl jedenácti autorů vzniklo v letech 1947-1955). Autorka se zabývá významem celého edičního počínu pro jednotlivce i skupinu, vzájemnými literárními podněty vzešlými z této ediční činnosti a posléze popisem nejvýraznějších rysů v tvorbě autorů Půlnoci - totiž tvůrčí metodou „totálního realismu“ E. Bondyho a metodou „trapné poezie“ I. Vodseďálka. Ačkoli čtenářský okruh editovaných titulů byl poměrně malý, mělo publikování stimulační význam pro autory samé. Autoři malého společenství, přestože se nevydávali za literární skupinu, tendovali k jisté programnosti. Autorka dokazuje, jak se tvůrčí postupy autorů Půlnoci stávají metodou, kterou záhy obdobně užívali, někdy i parodovali, někdy jen terminologicky reflektovali také další autoři edice. To se stalo s metodou totálního realismu, prezentovanou ve stejnojmenné sbírce básní E. Bondyho v r. 1951; obdobně použilo několik dalších autorů metodu „trapné poezie“ I. Vodseďálka. Obě metody G. Zandová dokonale rozebírá a srovnává na podkladě všestranné analýzy básní ze sbírek jejich tvůrců i v kontextu dobových literárních proudů (opozice vůči socialistickému realismu, vztah k surrealismu, k existencialismu, ke Skupině 42, k pop-artu, resp. k beatníkům), poukazuje na obdobné postupy dřívě a jinde (D. Charms, G. Rühm). G. Zandová ukazuje, že vědomý, byť krátkodobý odklon od surrealismu v těchto metodách byl připravován také Bondyho „manifestem“ *Poznámky k situaci umění 1948*. Surrealistickou poetiku ovšem používali autoři Půlnoci i potom, např. společný projekt *Židovská jména* se vyznačuje použitím tzv. gramaticko-automatické metody, oblišená byla i paranoicko-kritická metoda S. Dalího. I jiné tendence byly terminologizovány (např. svazek básní Honzy Krejcarové *V zahrádce otce mého* obdržel podtitul *Intimismus*), podle autorky jde o výraz programní potřeby dávat světu nový řád.

Aby G. Zandová mohla uzavřít své bádání pojmenováním tendencí v tvorbě autorů Edice Půlnoc a zhodnocením významu této tvorby, provádí analýzu nejen původních dochovaných děl, ale také širokého literárního kontextu a odhaluje další podnětné proudy, literární směry, osobnosti, kulturní tradice a historické skutečnosti, jejichž vliv se zde projevuje. Autorka dokazuje vliv Ch. Morgensterna, dadaismu, zálibu v absurditě a slovní hravosti, v mystifikacích, tendenci k předstíranému literárnímu primitivismu, k esteticky účelné vulgaritě výrazu, k živočišnému erotismu. Tvůrce se nejednou stylizuje jako provokující alkoholik, zhýralec, jindy jako velký básník či revolucionář. Tyto stylizace, reflektující izolaci lyrického já, neusilují o samoučelnou provokaci, nýbrž vedou k posílení významu subjektu, který ve společenském kontextu hraje marginální roli. Mystifikace, boření literárních klišé a hodnotových kánonů a mimoliterárních tabu, intertextualita hraničící s eklekticismem, mísení rozličných tvůrčích metod a poetik, střídání nízkého s vysokým jsou projevem umělecké tvořivosti, toužící po svobodném vyjádření vlastní, neobvyklé poetiky. G. Zandová ve své práci říká, že tematické i formální jevy, odlišující tvorbu autorů Půlnoci od děl

socialistickorealistických, směřují k ovládnutí zdánlivě iracionální reality té doby. Provokativní obraz světa, ono subjektivně uspořádané panoptikum historie a současnosti, které autoři v díle vytvářejí, je výrazem aktivní konfrontace s oficiální kulturou a odporu vůči ní.

Velice přehledně, systematicky vystavená monografie Gertraude Zandové je doplněna také výkladem o pozici autorů Edice Půlnoc v oblasti *undergroundu* v období 70. a 80. let a o recepci jejich díla. Vliv pozemní literatury na umění se neprojevuje vytvářením speciální estetiky, nýbrž všeobecnou depolitizací. Práce G. Zandové přináší nejen minuciózní rozbor nejzákladnějších literárních počínů, širokým záběrem do literárního kontextu i do literární historie a systemizujícím zobecněním ukotvuje autorka výsledky svého bádání na nepřehlédnutelné místo v národní literatuře české i v souvislostech nadnárodních.

Zbyněk Fišer

Danuše Kšicová: Secese. Slovo a tvar. Masarykova univerzita, Brno 1998, 322 stran

Profesorka Danuše Kšicová touto monografií dovršila celou etapu své práce. Kniha vznikala postupně v průběhu dvou a půl posledních desetiletí, s původní verzí některých jejích částí se mohli seznámit také čtenáři literárněvědného sborníku FF MU, někdejší řady D. Danuše Kšicová pracuje v této knize jako literární vědec — rusistka, komparatistka a bohemistka, a také jako historik umění. Zkoumá souvztažnost literatury a výtvarného umění v rámci secesního stylu. Ten je dosud pokládán za poslední univerzální styl projevující se ve všech druzích umění, a na jeho výkladu se stále pracuje. V českém kontextu se tak Danuše Kšicová přifazuje k některým historikům umění — zejména Petru Witlichovi a Tomáši Vlčkovi, kteří souvztažnost sledovali ze své strany a poskytli množství podnětů literárním vědcům. Secese je podle Kšicové produktem moderny, spolu se směry jako symbolismus, dekadence, impresionismus, ale i vitalismus a neoklasicismus — ale uplatňuje se jimi napřič. Kšicová pokračuje v tradici sledování vlivu výtvarné secese na literaturu, v podstatě transpozice oblíbených secesních prvků do beletristických textů, která se u nás začíná statí Jana Mukařovského *Mezi poezii a výtvarnictvím*, ale nejen to. Autorka v širším záběru vykládá také různé prvky poetiky realizované v konkrétních literárních dílech, přičemž v rusko-české perspektivě k sobě plodně, užitečně přifazuje jevy opravdu spolu souvisící: jako Balmont a Březina nebo ruští prozaici přelomu století a Ladislav Klíma. I v rámci jedné literatury, poněkud ruské, jsou autoři a díla vykládáni vzájemným zrcadlením, podobně při vzájemném srovnávání děl literatury a filozofie, literatury a hudby atp. Cením si autorky snahy o komplexní postižení problematiky (nakolik je při velmi širokém tématu možná), množství vykládaných autorů a děl je opravdu velké. Výsledkem není tautologie, ale shledávání principů, na nichž je založeno umění přelomu století; je to umění natolik svébytné, že nemůže být vykládáno z pojetí století devatenáctého ani dvacátého, nemá-li působit jako exces, anomálie (nadarmo nebyly výklady od jeho tvůrců obtížné a zásadní zároveň): to Danuše Kšicová svou prací dokazuje podobně jako další badatelé o této době. Z výkladů Kšicové vyvstává něco, co bylo především literatuře přelomu století často upíráno: bohatost — relativní úplnost jejího imanentního kontextu a významová hloubka i rozmanitost.

Secese Danuše Kšicové se řadí k nejvýznamnějším knihám, které u nás na toto téma vyšly. Její užitečnost pro bohemistiku, kterou jsme nastílnili, se dál prokáže její inspirativností při výkladu českých autorů i při globálním výkladu stylu a doby secese v českém prostředí. S povděkem kvitují také autorky esejistické přesahy k aktuálnímu dni a momentálnímu stadiu vývoje umění a civilizace: bylo by plýtvavé nechtít je slyšet od literárního vědce poučeného a zapalného.

Jiří Kudrnáč

Jiří Bělý: Jezuita Antonín Kontář. Osobnost a doba. — Vyšehrad, ed. Historica, Praha 1996, 280 str.

Docent právnické fakulty KU v Praze dr. Jiří Bělý, CSc., rozděluje tuto důležitou monografií do osmi kapitol. V první nazvané „Enfant terrible“ aneb druhý život ve dvou stoletích (tj. 17. a 18.)